

ETIMOLOGII 1)

1. Arăta.

Vb. tr. 1) „a face semn sau a spune unde se află un lucru, în ce parte este ceea ce caută cineva, a face să se vadă ceva“ („montrer, faire un signe (vers), indiquer“), 2) „a face să fie văzut, a pune înaintea ochilor, a înfățișa vederii“ („montrer, faire voir, révéler“), 3) „a face cunoscut, a da la iveală, a demasca“ („manifestar, témoigner, prouver, démasquer“), 4) „a expune, a istorisi, a susține, a învăța“ („montrer, exposer, exprimer, alléguer, apprendre“), refl. 1) „a ieși la iveală, a se înfățișa“ („se montrer, surgir, se présenter“), 2) „a se ivi pe neașteptate (miraculos), a apărea“ („apparaître“), 3) „a se da pe față, a se manifesta, a se vădi, a se dovedi“ („se montrer“). Alte sensuri și nuanțe în *DLR* și Candra *DEnc*.

Der.: *arătare*, *arătat* (adj., sb.), *arătător* (adj., sb.), *arătătură*, *arătos*, *arătăcios*, *arătător*, *arătanie*.

Dial. balc.: arom. *arăt*, *-atu*, *-are* (rar, în expr. *ts-arăt!*), istr. *arōtu*, *aratōt*, *arato*.

Lex. B. 30 „*aretu* a Lat. *recte*“. — Cihac I 82 lat. **arrectare* (= *ad* + *rectare*, din *rectus*). Admis de: Laurian-Mass. I 88 („se pare compus sau d'in *adrite* sau d'in *ad-recte* prin espunctionea litterei *c*“), Tiktin *Stud.* 35, Șăineanu *Semas.* 132, Philippide *ILR* 39, 44, Weigand *JB* II 222, Geheeb V 14, Byhan VI 187. — Hasdeu *Etym. magn.* 1556—8 „poate să corespundă unui prototip lat. *arrecto*; sensul fundamental e acela juridic de „a scoate la iveală pe un vinovat“, sp. *reptar*, *re-tar* „accuser, défier“, prov. *reptar* „imputer, blamer“, port. *reptar*, v.

1) Prescurtări bibliografice și împărțirea materialului: v. la p. 150.

fr. *reter*. Lat. rustic *repto* contr. din *rèputo*. Rom. *arăt* reprezintă un prototip compus *ad-rèputo*, din care forma vulg. *arrèto*“. — Tiktin DRG 91 **adrectare* și **adreputare* deopotrivă inadmisibile. — Meyer-Lübke ZRPh XIX 1895, 574 din lat. *elato* „verkünden“ [ori „ausbreiten“?] (Cassiodor), — care după Pușcariu EWR 108 „wohl am besten passt, obwohl der sinnesübergang nicht ganz klar ist“ [Dacă sensul ar fi clar, etimologia ar fi perfectă!], respins de Densusianu *Rev. crit.-lit.* III 1895, 334 (din motive... formale!), Meyer-Lübke REW¹ 2837; admis cu rezervă de Philippide OR II 56 „*arăt*<*elato*? (mai puțin probabil **arrecto*, macarcă Meyer-Lübke, ademenit de argumentarea falsă din DLR, a adoptat această etimologie în REW 671, 2837)“. — Candrea *Romania XXXI* 1902, 301 formele istr. arată un arhetip cu *-at-* (nu cu *-et-*, pe care l-ar admite drom.); part. adj. *ratus* ar fi dat un lat. **ad-ratare*, **ar-ratare* „calculer, compter, déterminer, fixer“, din care rom. *arăta* „déterminer-preciser-indiquer, montrer“. Admis de Popovici *Dial. Istr.* 1909, 88. — Weigand *Krit. JB VII* 1905, I 92 **arrectare* sau („besser“) **erectare*>*arăta*. „Der bedeutungsübergang von „in die höhe heben“ zu „zeigen“ ist klar“ [Dar nu e „klar“ *ct>t!*]. — Pușcariu CL XLIV 1910, 536, DLR I 225 lat. **arrectare*, sens original „a face drept, a îndrepta“, cf. fr. *dresser* (<**directiare*), DR I 399 („singura etim. admisibilă e **arrectare*: explică toate schimbările vocalei accentuate“ [Dar *-ct->-t-* cum rămâne?]). — Domaschke *JB XXI-XXV* 104 „kann sowohl lat. *elatare* als **erectare* sein“ (!!). — Pascu *Beitr. gesch. rum. philol.* 1920, 9 **erettare*<**erectare*<*erectus* „élevé, érigé, dressé“. — Giuglea DR IV 377—9 dintr'un sb. străvechiu în rom. *retu* cu sensul de „față, figură, chip“, etc., înrudit cu v. gr. μέθος „membre“, și prin extensiune „corpul întreg“, apoi „visage, air, aspect“. — Candrea GS III 1928, 423—4 (*DEnc.* 71) „*arrectare* nu e de loc convingător; evoluție neclară și nu tocmai firească. Trebuie pornit dela un prototip cu *-rre-* (*arreta* Ps. Hurm.); din lat. *reiterare*: în port. *redrar*, *arredrar*, friul. *redrà* „a prăși, a săpa vița a doua oară“; dar *reiterare* trebuie să fi avut aceleași sensuri ca *iterare* „recommencer, reprendre, repeter, raconter, etc.“ In rom. *ad-reiterare*>**arretrare* „a expune, a istorisi, a explica“. *Arăta* „indiquer“ înseamnă de fapt „a repeta ca să se știe bine, a da toate preciziunile“, etc.“ — Meyer-Lübke REW³ 671 *arrēctus* „aufgerichtet“, it. *dar retta* „gehör schenken“, rum. *arăta*, sp. *arrechiar* „aufrichten; steif sein“. — Scriban D 116 **ad-rectare*. — Graur BL V 88 (nu vine din *arrectus*). — Șăineanu DU 32 „origine necun.“.

Această puțin comună varietate de soluții etimologice, toate latinești, a fost provocată de vechimea, răspândirea, forma și marea importanță a verbului *arăta* în limba română: aspectul

lui e în adevăr latinesc, și ar fi greu, dacă nu deadreptul absurd, să te gândești la eventualitatea împrumutării cuvântului nostru din vreun grai învecinat, trecând peste caracterul lui pregnant de element moștenit. Incât e bine justificată emulația etimologiștilor, dela Petru Maior (Lex. B.) la I.-A. Candrea, de a-i stabili originea romană, și încercările făcute ar părea să fi epuizat toate prototipurile latine posibile, căci formal ar fi greu a admite altă bază romanică decât vreuna din cele sugerate în sec. XIX-XX. Deși nici una din soluțiile propuse nu explică formal și semantic pe *arăta*, nu e de imaginat altă obârșie decât latinească pentru acest verb mult controversat. Cât despre vechile etimologii, s'a relevat și e ușor de văzut cât de puțin plausibilă e fiecare. Legătura cu *rectus* (*ad-*, *e-*) a cules cele mai multe adesiuni, fiind explicarea preferată; dar cu mult înainte de apariția primului volum al *DLR*, spunea Hasdeu cu deosebită insistență că „românul *arêt* e peste puțină să derive din lat. *rectum* printr'o formă verbală *arrecto*, căci de acolo s'ar fi făcut la noi *arept*, ca *drept* < *directus*, *pept* < *pectus*, *înțelept* < *intel(l)ectus*, etc. Nu există în limba română un singur exemplu de pierderea lui *p* din grupul *-pt-*, când acesta se trage din lat. *-ct-*“ (o. c. 1555). Tiktin de asemenea observa că grupul lat. *-ct-* trebuia să se mențină în forma *-pt-*, și aceasta atât în *arrectare*, cât și în *adreputare*. Afară de *baptizo* > *botez*, în care poziția protonică și influența disimilatorie a lui *b-* au favorizat căderea lui *p* din *-pt-*, acest grup se păstrează: *șapte*, *săptămână*, *scriptură*, *aștept*, *lapte*, *piept*, etc. Astfel, etimologia **a(d)rectare* ori **erectare* > *arăta* ar putea fi justificată numai cu „criteriul“ lui Laurian: „prin espunctionea literei *c*“. Observațiile lui Hasdeu și Tiktin ar fi trebuit să arate că etimologia lui Petru Maior și Cihac nu are nici o valoare, având totuși un merit, singurul, acela de a fi latinească, la fel ca toate celelalte arhetipuri latinești, atestate ori reconstruite în sec. XIX-XX: **ad-reputo* (nepotrivit formal și semantic), *elato* (semantic), *erecto* (formal), **ad-ratare* (semantic), **retu-* (semantic), ca și cel mai recent etymon **ad-reiterare*, care — dificil și pentru formă — presupune, mai mult decât **arrectare*, o evoluție semantică neclară și nu tocmai firească. Oricare ar fi baza eti-

mologică adoptată, se înțelege că ea trebuie să justifice în egală măsură forma și însemnarea cuvântului românesc, căci dacă prezintă piedici într'o privință ori în alta (sau în ambele!), soluția e inadmisibilă, fiind adică un artificiu hibrid și fals, ori chiar ceea ce se numește de obicei etimologie populară.

Esența semantică a lui *arăta* e ideea de „a scoate un lucru în evidență; ridicare, înălțare, ieșire la iveală“, și numai în legătură cu aceste noțiuni trebuie să stea arhetipul etimologic al verbului nostru, însemnând inițial chiar „ridica(t), înălța(t)“. Forma epocii latine vulgare ar părea echivocă din cauza lui *a-* inițial (din *a-* sau *e-*) și a lui *-r-* (din *-r-* sau *l-*); *arăta* admite un etimon de forma: **eratare*, resp. **a(d)ratate*, în aceeaș măsură ca **alatare* ori **elatare* (*-at-* pare a fi cerut de forma istr., cum au relevat Candrea și Pușcariu, deși *-a-* în a doua silabă nu e obligatoriu, cum a obiectat Weigand, amintind pe istr. *z'oz'et, deget < dig'itus*). Din aceste arhetipuri străromâne posibile, primele trei nu duc la nici o bază latină ori romanică admisibilă, pe care o dă, însă, ultima formă **elatare*, dar bineînțeles nu de dragul aceluia *elato* relevat de Meyer-Lübke la Cassiodor, derivat din *lātus* „lat“ („ab *ex* et *lātus*“, *Thes. l. Lat. V₂* 326: „*Petrus* et apostoli . . . *verbum domini* constanter elatabant“, etc.), căci între ideea dela baza lui *arăta* și „a lăți, a răspândi“ nu există nici un punct de înrudire ori de contact posibil. De aceea, prototipul etimologic al lui *arăta*: **elatare*, neatestat, aparține în altă parte, ca o formație romană orientală, carpato-balcanică, ce lipsește în domeniul occidental, fiind anume un derivat verbal dela *ēlātus*, *-a-*, *-um* „dus; ridicat, înălțat (la propr. și fig.); mândru, îngâmfat; descoperit, dat la iveală, dat pe față, spus“, de ex.: *elata securis* „secure ridicată“ (Liv.), *res elata* „lucrul descoperit“ (Nep.), *res alio elata verbo* „lucru arătat (spus) prin alt cuvânt“ (Cic.); e participiul trecut (din care și adv. *ē ā ē* „înalt, ales, nobil; cu mândrie“, sb. *ēlātio, -onis* „ridicare, înălțare, mândrie exagerare“), al lui *effero* (*ec-fero*), *extūli*, *ēlātum*, *efferre* „a scoate; a se duce, a se arăta, a face cunoscut ceva, a arăta; a ridica, a înălța“, de ex.: *efferre caelo palmas* „a ridica mâinile la cer“ (Verg.) *efferre aliquem laudibus* „a înălța pe ci-

neva prin laude“ (Cic.). Deci: *ēlātus* > **ēlātāre* (ca *oblitus* > *oblitare* > fr. *oublier*, rom. *a uita*, etc.). Evoluția semantică e limpede și firească, iar cea formală e absolut regulată: **elatare* > *arāta*, cu trecerea lui *e-* inițial în *a-* ca în *ericus* > *ariciu*, *eruncare* > *arunca*, *eccu + modo* > *acūm*, etc. (alte exemple la Philippide OR II 56), iar *-l-* > *-r-* ca în *solem* > *soare*, *salem* > *sare*, *caelum* > *cer*.

Nu e cazul a ne gândi la o bază indoeuropeană (autohtonă) pentru cuvântul nostru, de forma **ala-t-*, dela rad. **al-* „a crește, a face să crească, a nutri“ (WP I 86—7, 2), din care cuvinte ca: lat. *alo*, *-ere* „a hrăni, a crește (mare)“ = got. ags. *alan* (*ōl*) „a crește, a se face mare“, lat. *altus* „înalt (crescut mare)“, irl. *alt* „înălțime“, etc., căci derivatul lat. pop. **elātāre* < *ēlātus* explică în chip mulțumitor și fără nici un echivoc pe *arāta*.

2. Curcubeu.

Sb. n., var. *curcubeiu*, *-él*, *-ău*, *-eu*, *cuculbău*, *curcu-boului*, *curcubiță*, pl. *curcubee*, 1) „meteor în formă de arc imens, de culorile prisme, care se arată pe cer când razele soarelui se răsfrâng în picăturile de apă ce plutește în atmosferă“ („arc en ciel; irisation“), 2) „o plantă“ („*lychnis coronaria*“).

Dial. balc.: arom. *curcubeu*, megl. *curcubeai*, *curcubei*, sau numai *bei*.

Lex. B. 156 „*curcubeu* a Lat. *curvus*“. — Roesler *Griech. türk. bestandteile d. Rum.* (Sitz. ber. Wien, 1865), 597 din persan *kulkum*. — Cihac I 65 lat. **concurveus*. — Laurian-Mass. I 842 „*concurveu* din una forma *con-curveus* = *concurveu* din *con* și *curbu*“. — Cihac II 717 din alb. *ülliber*, *üljber*; cf. Meyer EWA 460, Philippide OR II 710. — Legătura cu lat. *concurvus* admisă de: Miklosich *Beitr. Vocal.* III 63, Philippide ILR 140, 154, Körting LRW 2389, Densusianu HLR I 104, Tiktin DRG 464, Șăineanu DU 186. — Pușcariu EWR 458 „etym. ungewiss. Cihac setzt ein **con-curv-eus* auf, was unwahrscheinlich ist. Vielleicht liegt im *-beu*, *-bei* eine verbalform von *bibo*, vgl. *arcus bibit* bei Plautus und ven. *arcumbè*“. — Șăineanu ZRPh XXX 1906, 313—4: *curcubeu* e un compus, primul element acelaș ca în *cocor* „curbură“ (cf. *cocărlă*) și verbul *bere*, cu sensul „arc care bea (apa de pe pământ)“, răspunzând unei credințe populare, la Romani: *cras pluit*, *arcus bibit* (Plaut); romanic: elv. *arboè* „curcubeu“, ven. *arcumbè*, ladin *arcobevondo*. — Scriban *Arhiva Iași* XXXI 1924, 243 din trc. *bilek*, etc. — Giuglea *Rev. filol.* Cernăuți, II 1928, 49—54, în baza

credinței populare, răspândită și la Români, că curcubeul intră cu un capăt în apă ca să-și astâmpere setea, presupune o formă *arcus-combibu[lus]*. — DLR Iz 1016—7 „etim. necunoscută. Prin substituirea lui „arc“ prin „cerc“ s'a putut forma un *circus bibit*, și cu asimilația vocalică (*cicuta-cucută*) **curcus bibit*, căruia rom. *curcubeu* îi corespunde exact“. — Meyer-Lübke REW³ 1947 N. *circulus*, admite pentru *curcubeu* lat. *circus bibit*, iar *circus* **combibulus* „ist nicht annehmbar“. — Dar toate „sunt dificile“ Graur BL V 93. — Bogrea DR IV 805—6 se gândea la rom. *cucură* „tolbă de săgeți; carquois“=m. gr. *κρόκουρον*, care ar fi fost latin comun(?), — dar care e de fapt germ. *chochar*. — Scriban D 280 „din *cocobelci*, *cobelci* melc“. Candrea DEnc. 372.

Dintre soluțiile propuse, numai cea mai veche se vede că justifică formal și semantic cuvântul românesc, și anume un derivat din lat. *curvus*, **con-curvus*, *-eus*, propus de Lex. B. și de Cihac, dar admis de puțini cercetători, și părăsit aproape unanim de lexicografi în ultima vreme, pentru simplul motiv că ar fi „unwahrscheinlich“. Dar această presupunere nu pare întemeiată, și nu justificată abandonarea soluției propuse de Cihac, față de care etimologiile ulterioare prezintă mari neajunsuri. Puțin verosimilă e ideea lui Șăineanu (sugerată de Pușcariu) că numele meteorului ar fi luat naștere din credința populară că el „bea apa“, ceea ce este un element folcloric secundar, ulterior, prea puțin semnificativ pentru etimologia cuvântului, iar arhetipuri lat. vulg. ca **arcus-combibu[lus]* ori *circus bibit* sunt dificile nu numai semantic, dar în primul rând formal, și nu e de presupus o trecere a lui *arcus* la *curcu-* ori „asimilația vocalică“ în *circus* (>*cerc*) pentru câteși trele dialectele române. De altă parte e limpede că apelativul nostru e un element din româna comună, având deci întreaga alcătuire din epoca romanică, fapt care exclude puțința derivării ulterioare din *arcus* ori *circus*+*bibit*. Incât aceste arhetipuri sunt de considerat ca etimologii populare, nu vechiul **concurveus*. În adevăr, numai acest etymon explică fără piedici pe rom. *curcubeu*, metatezat din *cucurbeu*, iar acesta din urmă e forma normal dezvoltată dintr'un latin vulg. **concurveu-* cu căderea lui *n* și transformarea grupului *-rv-* în *-rb-* (*vervecem*>*berbece*, *cervus*>*cerb*, *corvus*>*corb*, etc.). Arhetipul străromân **co(n)curveu-* e o formație romanică orientală (carpato-bal-

canică), epitet dat meteorului după forma lui arcuită, curbă. În *cucurbeu* metateza lui *r* s'a petrecut destul de târziu, după căderea lui *b* intervocalic în elementele latine.

Putem deci primi cu mai multă încredere etimologia formulată pe jumătate de Petru-Major (Lex. B.) și integral de Cihac, pe care n'au putut-o înlocui soluțiile romanistilor în sec. XX, și care arată că în unele cazuri, după mari progrese, cercetarea etimologică trebuie să se întoarcă spre modestele ei începuturi.

3. Râncáciu.

Adj. și sb. masc. (var. *râncăș*, *râncău*, *rânc*), 1) „(bou, sau cal) rău castrat“ („mal châtré, avec un seul testicule“), 2) „(homo) lascivus, salax“.

Der.: *râncăldu* „râncaciu“ și „hermafrodit“.

Dial. balc.: arom. *arungaciu* „cal pe jumătate jugănit“ (Dalametra), megl. *runcătș* „cal râncaciu (castrat pe jumătate)“ (Capidan Megl. III 253), *râncăc*, *rângač* (Candrea GS VI 190).

Impr. din rom.: ucr. *ringáč* „schlecht verschnittener ochse“ (Balkanarchiv II 142), srb. (*h*)*rnkaš* „bou rău castrat“ (DR II 293), săs. ard. *runkatsch* „halbkastriertes pferd“ (Brenndörfer Rom. elem. 45).

Lex. B. 573 „*râncaciu* semicastratus; lascivus, salax“. — Laurian-Mass. II 872, Gloss. 488. — Miklosich Slav. elem. 30 „*mrakati*, *mrkati* coire; vgl. *râncaciu* homo lascivus, das für *mrkaciu* stehen kann“. — Cihac II 187 *mărlesc*, *mărcav*, *râncaciu* (pour *mărcaciu*), *râncău*, — v. sl. *mrakati*, cf. alb. *rëndsak* „hernieux, homme débile“. — Philippide ILR 154 „*râncău-râncă*“. — Pușcariu JB XI 147, EWR 1463 derivat din **rânc*<**renicus*, -a, -um (dela *ren*): sp. *rengo* „kreuzlahm“, prin confuzia dintre „niere“ și „hode“ ca în fr. *rognons de coq* = „testicule de coq“. — Pascu Etim. rom. 1910, 33 *râncă*<**renica*, *renes*, Rum. elem. Balkspr. 75, 339, Dict. mac.-roum. I 127, 1088. — Meyer-Lübke REW¹ 7206 *ren*: „rum. *râncaciu*<**renicus* ist lautlich und morphologisch schwierig, weil sp. *rengo* „kreuzlahm“ erst eine rückbildung aus sp. *derrengar* ist, also lat. **renicus* nicht erweisen kann“. — Tik-tin DRG 1324 „wahrsch. zu *râncă*; bei den einhodigen tieren ist der begattungstrieb noch rege“. — Pușcariu DR II 604 „ar putea stă în legătură cu germ. *rank*, dacă forma fără *w*- inițial ar putea fi longobardă; (germ. *rank* poate și în *râncă*)“. — Giuglea DR III 768—9 „este lat. *ramex*, -icis „hernie, varicocèle“ (cf. și *ramicosus* „qui souffre d'une hernie“), devenit **ram(e)ce*+suf. -*aciu*>*râncaciu*; port. *rancolho*. Înțelesul a fost cel de animal care suferă, care a rămas cu un defect

la testicule, prin castrarea rău făcută, etc. Din *ramica* (>*ramus*) ar fi *râncă*, fr. *ranche*, *rancher*". — Admis de Candrea *DEnc.* 1072, Scriban *D* 1130. — Meyer-Lübke *REW*³ 7209a *rēnicus* „lendenlahm“ >*râncaciu* sau din 7044 *rank* (frank. langob.) „kreuzlahm“ (?), — care sunt „aussi douteuse“ una ca și alta Graur *BL* V 111. — Gamillscheg *Rom. Germ.* II 253 „*râncaciu* romanische ableitung zu gepid. *wranks* „verdreht“, dessen gotische entsprechung noch in der tolosanischen zeit zu *rancus* „hinkend, lahm“ romanisiert wurde; ableitung des wortes von lat. *ramex* befriedigt weder lautlich noch begrifflich“. Admis de Rohlf s și de Pușcariu *DR* VIII 291. — Șăineanu *DU* 531 „derivat din *râncă*, părțile genitale ale taurului: origină necunoscută“.

Încercările etimologice pentru acest cuvânt s'au îndreptat spre soluții din domeniul slav, latin ori germanic, dar niciări nu s'a găsit un corespondent admisibil, și față de nepotrivirea formală ori semantică, nici una din etimologiile adoptate nu s'a bucurat de prea mult credit printre cercetători și lexicografi. Interpretarea cuvântului ca „(homo) lascivus, salax“ nu justifică legătura imaginată de Miklosich cu sl. *mrakati*, în care nu e de admis evoluția semantică și nici metateza, care ar trebui să fie veche, ca și sufixul cuvântului românesc. Legătura cu *râncă* „legăturile leucilor de cărâmbii carului; vână de bou“¹⁾ nu e probabilă și nici derivarea lui din acesta nu e de luat în considerare, dată fiind diferența mare de înțeles. Acelaș e cazul în raportul imaginat de Pușcariu cu lat. *renes*, explicare abandonată chiar și de izvoditorul ei (*DR* II 604), iar analogii ca fr. *rogons de coq* nu pot servi la nimic. Originea germ. a lui *râncaciu* acceptată cu ușurință de Gamillscheg și de Rohlf s, nu e admisibilă nici formal, și nici semantic ori cultural-istoric (la fel ca *toate* preținsele cuvinte vechi germanice în limba română, căutate la noi

¹⁾ Pretinsa accețiune de „nuia“ la Dosofteiu *VS* 130/17, dată de unii (Pușcariu, Giuglea) după Lacea *JB* V 1898, 130, pentru sb. *râncă* e produsul unei lecturi neglijente a textului scris cu litere slavone al metropolitului moldovean: „și cărând mare grămadă de cărbuni de pre la feredee și snopi de *rânce* pregiur apostolul“, unde trebuie citit *râpce*, cum e în original (рѣпче), cuvânt semnalat de Tiktin (*DRG* 1328) și în alt loc la Dosofteiu: „râpce de vie“ (*VS* Mai 11), și cunoscut în Moldova cu sensul „uscătură de viță“ Șăineanu *DU* 532, „viță de vie uscată“ Candrea *DEnc.* 1074.

mai ales de Diculescu și de alții după el). Despre derivarea din lat. *ramex* a observat Gamillscheg: „befriedigt weder lautlich noch begrifflich“. Cu aceste etimologii, cuvântul românesc a rămas ne-explicat.

E un element străvechiu în limbă, din româna comună, prezent în trei dialecte, prin urmare n'ar putea fi decât sau cuvânt moștenit, sau împrumut din vechea slavă, unde însă neexistând ceva asemănător, e necesar a admite prima alternativă. Deci un cuvânt străromân, fie latin, fie autohton (anteroman). Esența lui semantică e ideea de „castrat, scopit“, indiferent de nuanța actuală „castrat pe jumătate“ („einhodig, halbkastriert“), care e ceva secundar, deși e evident de veche dată, din româna comună, fiind o curioasă și deocamdată pentru noi inexplicabilă specializare a termenului (ca der. cu suf. *-c-?*) asupra animalului rău (pe jumătate, incomplet) castrat. La baza lui trebuie să stea acțiunea „castrării-tăierii“, nu alte elemente semantice invocate în sprijinul etimologiilor susținute mai demult, care conțau pe confuzii (ca **renicus* cu *rinichiu*) ori pe transformări neprobabile de înțeles. Considerăm pe *râncaciu* ca sinonim al lui *castrat* și al lui *scopit*, de origini diferite. La baza acestora stau tot rădăcini verbale cu valoarea de „a tăia“; astfel: lat. *castro*, *-âre* din ide. **k'es-* „a tăia“ (WP I 448), iar sl. *skopiti* „a castra, a scopi“ la ide. **(s)qep-*, **(s)qop-* „a tăia, a scobi, rade“, din care lat. *capo*, *capus* „clapon (castrat)“, ahd. *hammēr* „verstümmelt, gebrechlich“, hamal „verstümmelt“, nhd. *hammel* „berbecă bătută“, etc. (WP II 559—563). Aceeaș obârșie semantică e de presupus și pentru *râncaciu*, la care variantele dialectale arată alternanța lui *-u-* cu *-â-* din prima silabă și formă paralelă *runc-*, *rung-*. Aceasta din urmă trebuie să fie cea originală, și o explică ușor pe cea dintâi prin trecerea parțială a lui *u* la *â* ca în *aduncus* > *adânc* (cf. Candrea *Bul. soc. filol.* I 1905, 28, Candrea-Dens. *DE* 17, Giuglea *Rev. filol. Cern.* II 55, dar și Rosetti *ILR*² I 62), *axungia* > *șosundză*, *osânză*, arom. *usândză*, etc. Astfel putem presupune un străromân **runcax*, *-acis*, formație adjectivală dela o temă verbală **runc-* (**rung-?*), care aparține la rad. ide. **reu-* „a rupe, a smulge, a săda, a scobi, a scoate, a sfâșia“ care a dat

baze cu guturală, dentală, labială, etc. (WP II 351—6, 2); **reuk-* (parțial **reug-* și **reugh-?*) în cuvinte ca v. ind. *luṅcāti* „smulge, jumulește, desghioacă“, lat. *runco*, *-āre* „a plivi“, păstrat în rom. *runc* „tăietură în pădure, imaș de pădure arsă“ (Meyer-Lübke *REW* 7444), și *arunca* <*eruncare*, *runco*, *-ōnis* „sapă de plivit, plivitoare“, gr. *ρύξάνη* „rindea“ (din care lat. *runcina*), *ὀρύσσω*, att. *-ττω* „sap, scurm, răcăiesc“, let. *rūk'ēt* „a scormoni, a răscoli, a scurmă“, etc.; **reup-* în cuvinte ca lat. *rumpo* „rup“, *rupes*; **reudh-* în germ. *roden* „exstirpare“, etc. Deplina potrivire semantică arată că e foarte probabilă derivarea lui **runcax*, *-acis* din tema **runk-*, forma nasalizată a lui **reuk-* > **ruk-* (sau **rug-?*), esențialul în *râncaciu* „castrat, scopit“ fiind tocmai ideea de „tăiere, castrare“, în sens primitiv și „smulgere“.

Dar nu e în aceeași măsură clară natura legăturii de înrudire între adj. rom. și baza ide. **reuk-*, dacă e vorbă adică de lat. *runco*, *-āre* păstrat în derivatul rom. *râncaciu*, ori e cazul unui intermediar autohton (anteroman), dat fiind că din ide. **reuk-* ar fi rezultat și pe acest teren lingvistic **ruk-*, din care cu nasalizare tema **runc-* și derivat cu suf. *-ac(iu)*: **runcaciu*. În sprijinul primei ipoteze stă faptul că lat. *runco*, *-āre* e atestat și în domeniu romanic, iar în românește a dat *runc* și *arunca*. De altă parte, sensul nu concordă pe deplin, și nu e tocmai verosimilă evoluția dela ideea de „plivi, tăia (plante)“ la aceea de „a castra, scopi“, cu toate că în latina populară ar putea fi imaginată și aceasta, luată poate în sens figurat, căci sensurile derivatelor lui *runco*, *-āre* se referă la „plivire, tăierea plantelor“ ori la unelte întrebuințate în acest scop („coasă, cosor“, etc. Meyer-Lübke *REW* 7444). Dacă nu se poate admite această evoluție de înțeles, rămâne mai probabilă calea mijlocirii autohtone (prin limba substratului anteroman), unde baza **reu-k-* > **ru(n)c-* va fi primit nuanța specială de „a tăia, castra, scopi“ animalele, și a dat un derivat adjectival cu suf. lat. *-ac-* (cf. Pușcariu *JB l. c.*, *DR VII* 469, Pascu *Sufixe* 198), **runcac(iu)-*.

Deocamdată echivocă, sursa din care avem cuvântul va fi poate precizată de observarea mai atentă, în viitor. Sigur e însă că *râncaciu* e termenul moștenit în limba română, la care s'au adăugat sinonimele: sl. *scopi(t)*, *jugăni* (formație pe teren românesc) și neologis-

4. **Șubred.**

Adj., „plăpând; fragil; slab, care stă să cadă“ („fragile; frêle“), var. *jubred* alături de *șubred*, de ex. în Năsăud (*Gazeta Transilv.* 1887, nr. 263, 178, 1888, 54, 482: *jubredu* „om suptu și la trupu și la față“), *șubrav* „bolnăvicios“ (Muscel, Codin).

Der.: a se *șubrezi*, *șubrezenie*.

Laurian-Mass. *Gloss.* 539 „*siubredu* pare a fi coruptu d'in una radice romana; se nu fia *se-validus*?“. — Cihac II 395 cf. v. sl. *supli*, *štupli*, bg. *šupliv* „debilis“, — pe care-l ia ca bun Weigand *JB* XVI 1910, 78—9 „er hat darin trotz der scheinbaren grossen lautlichen unterschiede ganz recht“, și anume: sufixul *-d* analogic după *putred*, *muced*, *fraged*, *mărced*; „darnach *šupled* woraus mit assimilation an die stimmhaften *l* und *d* *šupled*, und nun mit organassimilation an das *d* *șubred*“(1). — Pascu *Sufixe* 65 *șubred*>**šupled* prin substituire de sufix din bg. *šupliv* „spongieux, poreux; pourri“? — Scriban *Arhiva Iași* XXVIII 1921, 240 din lat. **subbrevidus*. — Giuglea *DR* V 897 din lat. **sub-vitreus*. — Tiktin *DRG* 1523, Candrea *DEnc.* 1260, Șăineanu *DU* 624, Scriban *D* 1289 „orig. necun.“.

Dificultățile formale în calea trecerii unui bulgăresc (ori v. sl.) *šupli* în rom. *șubred* sunt, cum ușor se vede, ceva mai mult decât „aparente“ („scheinbar“), și pentru o atât de minunată metamorfoză a sunetelor, Weigand (care mai mult decât Cihac arată o deosebită predilecție pentru descoperirea de elemente slave în limba română) nu-și dă osteneala să citeze vreo analogie; ceace n'ar fi putut afla nici chiar un cunoscător ceva mai bun al limbii române decât a fost răposatul poliglot dela Lipsca. Deși e potrivită pentru înțeles, etimologia lui Cihac nu are nici o valoare din cauza prea marelui diferențe de formă, dovadă că între cuvântul slav amintit și rom. *șubred* nu poate fi decât o simplă consonanță aproximativă și fortuită. Aceeaș valoare au cele trei „etyma“ latine: **se-validus*, **subbrevidus* și **subvitreus* (forma? sensul?), a căror *șubrezenie* nu mai e necesar să fie relevată. Cuvântul nostru are o largă răspândire în dialectul dacoromân, și lipsește în dialectele balcanice. Forma lui arată că nu e cuvânt prea vechiu în limbă (în nici un caz nu e din româna comună, neputând fi „corruptu din una radice romana“, căci are conservat grupul *-br-*), și e fără îndoială element de împrumut, nu moștenit. Se desicbește în el o temă și sufixul adiectival: *subred*, *subr-ov* (cf.

mârced și var. *mârcav* „bolnăvicios, slab“). Pentru temă, care se cunoaște și în forma *jubred*, singura legătură de înrudire ce se oferă e cu apelativul rom. *jubră* „sgaibă, bubă“, cu etimologia limpede: ung. *zsébre* „bubă, bubuliță, sgaibă“ (*DLR* II₂ 40, Drăganu *DR* IX 210), devenit rom. **jibră* > **jâbră* > *jubră*. Derivatul adjectival *jubred*, *șubred* s'a format în rom. după analogia lui *putred*, *muced*, *fraged*, etc., cu sufixul *-ed-* (lat. *-idus*) alăturat și la teme de altă origine decât latină sau romanică: de ex. *suleged* (*Cihac* II 379), *vâlcéd*, probabil ambele de proveniență slavă. Evoluția semantică s'ar explica prin: „bubă-cu bube, bubos, — bolnav, bolnăvicios, — slab, plăpând“, și nu are nimic nefiresc (cf. de ex.: *gingaș* < ung. *gyengés* „slab, firav“), față de schimbările semantice destul de curioase luate de unele împrumuturi de cuvinte în limba română.

ION I. RUSSU

**Nt. Mărăjdia, Măierău, Muierău, Mănerău, Măieruș,
Măriuș, Măgheruș, Monoroștia, Mănărade**

Mărăjdia este numele unei văi și a pârăului ce curge prin ea care izvorăște din muntele *Blidăreii*, la câțiva metri de șoseaua ce duce din Rășinari la stațiunea de munte Păltiniș, și se varsă în Râul Sibiului (Cibin) în comuna Cristian (jud. Sibiu). Pe hărțile militare austriace valea poartă indicația *V. Mărăsdiei* [sic] (*Mengerbach*). Localnicii o numesc *Mărăjdia* sau *Valea Mărăjdiei*.

Numele topice vecine sunt toate clare: *Curmătură, Dea, Iul Cioara, Blidăreii, Wolfstein*¹⁾, *Valea mică, Valea mare-Pârăul Muntelui, Călugărul, Grosul Muierii*, etc. Numai numele de *Mărăjdia* nu poate fi explicat nici din limba română, nici din cea germană.

Terminațiunea *-ăjdia* amintește toponimicul *Răcășdia* (și

¹⁾ Muntele *Wolfstein* e proprietatea satului Cristian; aceasta îi explică numele nemțesc. Românii îi zic *Blidăreii*.